

حزب دموکرات، واکنشی به تندوری حزب توده

۲۰ مرداد ۱۴۰۱ ساعت ۲۳:۰۳

طبق برخی نوشته‌ها، در اوایل مرداد ۱۳۲۵ وزارت خارجه آمریکا به سفیر این کشور در تهران توصیه کرد که با همتای انگلیسی خود همکاری کند و قوام را تشویق نماید که به کشورهای دیگری سوای اتحاد شوروی روی آورده، هم خود را بر اصلاحات متمرکز سازد.

بعد از شهریور ۱۳۲۰ و انتقال قدرت به حکومت جدید، افراد و سیاستمدارانی که سالیان سال در خفقان سیاسی رضاشاه بودند، توانستند با آزادی بیشتری دست به فعالیت‌های سیاسی بزنند. از این رو در زمان کوتاهی شاهد شکل‌گیری احزاب متعددی با گرایش‌های سیاسی متفاوت هستیم. در این میان، احزابی که گرایش‌های چپ شکل گرفتند، از مهمترین و قوی‌ترین تشکلهای سیاسی بودند که موجد تحولات خطرناکی چون غائله آذربایجان گردیدند. در این شرایط، عده‌ای از افراد با گرایش‌های ناسیونالیستی و با بهره‌گیری از فرصت به دست آمده بر آن شدند تا حزبی قدرتمند و رقیب در برابر حزب توده به وجود آورند. حزب دموکرات قوام از جمله این احزاب بود که زمینه شکل‌گیری آن در مجلس چهاردهم به وجود آمد.

دهه ۲۰ و رشد احزاب

دهه ۲۰ را می‌توان دهه شکل‌گیری احزاب و تشکلهای سیاسی قدرتمند دانست. عمده احزابی که در این دهه شکل گرفتند طیف متنوعی از احزاب چپ و راست را شامل می‌شدند. مهمترین تشکل سیاسی چپ شامل حزب توده بود که بیشتر اعضای اصلی آن در دوره رضاشاه زندانی شده بودند. بعد از سقوط حکومت رضاشاه و شکل‌گیری حزب توده، برخی از فعالان سیاسی جهت مقابله با حزب توده، تشکیلات جدیدی را در قالب گرایش‌های ناسیونالیستی به وجود آوردند که حزب دموکرات قوام مهمترین آن است. البته برخی معتقدند که اطلاق عنوان حزب بر تشکلاتی که در این دهه به وجود آمدند چندان درست نیست. به زعم این افراد، به رغم اینکه در سال‌های قبل از کودتا احزاب دولتی و غیردولتی متعددی چون حزب اراده ملی سیدضیاءالدین طباطبائی، حزب دموکرات احمد قوام، حزب آریا سرلشکر حسن ارفع و حزب سوسیالیسم ملی کارگزاران (سومکا) داوود منشی‌زاده برای مدت زمانی کوتاه به فعالیت پرداختند، ولی تاریخچه پیدایش احزاب دولتی به مثابه وسیله حکومتی کنترل فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی مردم در عمل به سال‌های پس از کودتای ۲۸ مرداد برمی‌گردد.^۱ با این حال، فارغ از عنوان حزب یا تشکل، یکی از احزاب مهم در این دوره را می‌توان حزب دموکرات قوام دانست.

چرا قوام حزب دموکرات را تشکیل داد؟

حزب دموکرات در سال ۱۳۲۵ توسط احمد قوام به وجود آمد و خیلی زود توانست افراد و سیاستمداران زیادی را جلب نماید. سردار فاخر حکمت، مظفر فیروز، حسن ارسنجانی، علی امینی و ملک الشعراي بهار برخی از اعضای اصلی این حزب هستند. در رابطه با علل و فلسفه تشکیل حزب توده به عوامل زیادی اشاره شده است. برخی گفته‌اند این حزب واکنشی به حزب توده بود و در همین راستا بیشتر در شهرهایی که حزب توده در آن فعال بود، به فعالیت می‌پرداخت. به عنوان نمونه، وقتی حزب با تأسیس دفاتری در مازنداران، موفق به جذب برخی از زمینداران و مقامات ادارات شد، در سال ۱۳۲۵، یک کامیون از اعضای حزب دموکرات به شهر شاهی از پایگاه‌های فعال کارگری و حزب توده رفتند و تمثال شاه را در میدان شهر نصب نمودند.^۲ مطابق با این دیدگاه، بعد از غائله آذربایجان که توسط پیشه‌وری به وجود آمد، قوام بر آن شد با تشکیل حزب بتواند مانعی جدی بر سر قدرت‌طلبی حزب توده باشد.

البته برخی هم بر این باور هستند که قوام به عنوان اینکه اتحاد و یگانگی حقیقی میان عموم آزادیخواهان برقرار گردد و اصلاحات سریعاً انجام شود تشکیل حزب دموکرات ایران را اعلام داشت. این حزب دولت بود و قوام در رأس آن قرار داشت و پیوستگی به آن در تمام نقاط کشور شروع شد. این حزب ارکان حکومت را در اختیار داشت.^۳ طبق یک دیدگاه دیگر، عوامل خارجی از مهمترین عوامل شکل‌گیری این حزب بود. بر این اساس و طبق برخی نوشته‌ها، در اوایل مرداد ۱۳۲۵ وزارت خارجه آمریکا به سفیر این کشور در تهران توصیه کرد که با همتای انگلیسی خود همکاری کند و قوام را تشویق نماید که به کشورهای دیگری سوای اتحاد شوروی روی آورده، هم خود را بر اصلاحات متمرکز سازد. همچنین به قوام گفته شد «به صلاح او خواهد بود که از تشکیل احزاب مستقل در ایران در مقابل حزب توده پشتیبانی نماید. چنین اقدامی می‌تواند گامی در جهت یک نظام سیاسی دموکراتیک باشد»^۴

با این حال، حزب دموکرات بعد از آنکه موجودیت خود را رسماً اعلام کرد، خیلی زود توانست به عنوان یک حزب مطرح و مستقل شعباتی در شهرهای مختلف ایجاد نماید. ماهیت خاص حزب باعث شده بود تا از همان ابتدای اعلام موجودیت، افرادی در مقام مخالفت با حزب برآیند. سرسخت‌ترین مخالف حزب، برخی از افراد حاضر در دربار بودند. این مخالفت بیشتر ناشی از سابقه سیاسی قوام بود. قوام در دوره حکومت رضاشاه در سمت‌های مختلف خدمت نموده بود؛ اما در نهایت برخی از اقدامات او باعث خشم رضاشاه و در نتیجه دستگیری و تبعید او به خارج از کشور شد. از این رو به زعم بسیاری، قوام از مخالفان حکومت پهلوی محسوب می‌شد و حتی یکی از اهداف مهم او از تشکیل این حزب ممانعت از ورود سلطنت‌طلبان به مجلس بود. اما این روند با گذشت چند ماه از تشکیل حزب، تغییر کرد و قوام در ائتلاف با حزب توده و حزب ایران، جبهه مؤتلفه احزاب آزادی‌خواه را به وجود آورد. طبیعی بود این اقدام با واکنش تند انگلیس و سلطنت‌طلبان روبرو شود. واکنشی که در نهایت باعث شد تا قوام از این ائتلاف چشم‌پوشی نماید.

حزب دموکرات تا سال ۱۳۲۹ به فعالیت‌های خود ادامه داد و برخی از اعضای آن نیز توانستند به مجلس راه یابند؛ اما در نهایت در پایان این سال، حزب با تناقضات و اختلافات اعضا روبرو شد و به دو جناح تقسیم شد. یک جناح به رهبری سردار حکمت و جناح دیگر به رهبری ملک‌الشعراي بهار. اما این انشعاب در نهایت پایان کار حزب را رقم زد و باعث شد تا حزب برای همیشه منحل گردد. در رابطه با علت انحلال این حزب، به عوامل متعددی اشاره شده است. از جمله آنکه «پیوستن افراد گوناگون با گرایش‌ها و اهداف مختلف و بعضاً متضاد، زمینه شکاف و اختلاف در حزب را فراهم ساخت و در واقع برخی زمینه‌های پیدایش و گسترش

حزب، خود به اسباب و عوامل فروپاشی آن انجامید.^۵ هرچند برخی نیز شخص قوام را عامل اصلی فروپاشی حزب معرفی کرده و معتقدند یکه‌تازی و قدرت‌طلبی او منجر به اختلافات اساسی گردید و پایان کار حزب را رقم زد.

فهرست منابع

۱. علیرضا ازغندی، تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران : ۱۳۲۰-۱۳۵۷، تهران، سمت، چاپ سوم، ۱۳۸۴، صص ۲۶۹-

۲۷۰.

زمانه حسن‌نژاد، مرتضی نورائی، مصطفی پیرمردیان، «بررسی فعالیت احزاب سیاسی در سطح محلی در دوره پهلوی دوم

نمونه موردی مازندران» فصلنامه گنجینه اسناد، سال بیستم و ششم، دفتر دوم، (تابستان ۱۳۹۵)، صص ۴۳.

سیدجلال‌الدین مدنی، تاریخ سیاسی معاصر ایران، جلد ۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ هفدهم، ۱۳۹۱، صص ۳۱۲.

محسن مدیرشانه‌چی و علی زارعی، حزب دموکرات ایران و تحولات دهه ۱۳۲۰، تهران، انتشارات چاپخش، ۱۳۹۴، صص

۱۴۰.

همان، صص ۱۹۳.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۴۸۸۷۵/توده-تندوری-واکنشی-دموکرات-حزب/>